

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.24.1.203-213>

Francesco Petrarca: *Pismo Homerju* (*Fam.* 24.12)

Prevedla Anja Božič

ODGOVOR NA OBSEŽNO IN IZČRPNO PISMO, ODPOSLANO V IMENU PESNIKA HOMERJA IN DATIRANO V SPODNJEM SVETU¹

Francesco pozdravlja Homerja, prvaka grške poetične muze. Že dolgo sem te nameraval nagovoriti s pismom in bi bil to že storil, če bi obstajal jezik, v katerem bi se lahko sporazumevala. Jaz namreč nisem bil dovolj uspešen pri učenju grščine,² ti pa si se latinščine, ki si jo sicer nekoč uporabljal ob pomoči naših piscev,³ zaradi malomarnosti poznejših očitno odvadil. Zaradi obeh preprek sem torej molčal. En sam mož te v latinščini povrača naši dobi, in, pri Herkulu, tvojega Odiseja ni njegova Penelopa čakala nič bolj vztrajno ali hrepeneče, kot sam pričakujem tebe. Upanje mi je počasi že zamiralo, saj v latinščino ni prešlo nič drugega kot nekaj začetkov tvojih knjig,⁴ v katerih sem te kdaj ugledal, kot kadar v daljavi za hip nejasno uzreš dragega prijatelja,

- ¹ Pismo Homerju je zadnje izmed Petrarkovih pisem velikim antičnim avtorjem, ki jih je avtor uvrstil v 24. knjigo svoje obsežne pisemske zbirke *Epistolae familiares*. Izbor pisem iz te zbirke bo v slovenskem prevodu ob koncu letošnjega leta izšel pri Slovenski matici.
- ² Petrarka se je grščine najprej skušal naučiti v Avignonu pri menihu Barlaamu iz Kalabrije. Po njegovem odhodu je pomoč iskal pri Leonziu Pilatu, ki ga je spoznal ok. 1358 v Padovi, vendar je vprašljivo, koliko grščine se je pri njem sploh naučil. Sam sebe je opisoval kot *elementarius Graius*, a verjetno je to pomenilo komaj kaj več od branja pisave. Prim. Sowerby, »Early Humanist Failure with Homer (I),« *International Journal of the Classical Tradition* 4.1 (1997): 37–63. Petrarkov prvi stik s Homerjem v izvirniku je bil grški rokopis, ki ga je 1354 prejel od grškega poslanika Nicolasa Sigerosa. Svojo nemoč pri branju je opisal v *Fam.* 18. 2: »Homerus tuus apud me mutus, imo vero ego apud illum surdus sum. Gaudeo tamen vel aspectu solo et saepe illum amplexus ac suspirans dico: O magne vir, quam cupide te audire.«
- ³ Sodeč po njegovih lastnih navedbah je bil Petrarka prepričan, da je Cicero v celoti prevedel *Odisejo* v latinščino in da Horacijev citat dveh prvih verzov *Odiseje* v *Pismu o pesništvu* izhaja neposredno iz njegovega prevoda. *Var.* 25. Prim. Hor. *Ars.* 141–42. Petrarka, *Var.* 25.
- ⁴ Kaj ima Petrarka v mislih z začetki Homerjevih knjig, ni povsem jasno. Komentatorji navajajo več možnosti: morda je šlo za vzorčne prevode proemijev nekaterih knjig, ki jih je napravil Leonzio Pilato; ali pa Avzonijeve *Periochae Homeri Iliadis et Odysssiae*, ki so vsebovale obnove posameznih knjig obeh epov in prevode prvih nekaj njihovih vrstic.

kako ti pomigne z obrvmi ali kako valujejo vršički njegovih kodrov; in naposled nisem več upal, da te bom kdaj uzrl поблиže. Tista knjižica namreč, ki je sestavljena iz odlomkov tvojih del in podpisana s tvojim imenom, zaradi česar med ljudmi velja za tvojo, nikakor ni tvoja, čeprav je njen avtor sicer neznan.⁵ Če bo tisti mož živel, te nam povrne v celoti; in že je pričel z delom, tako da bomo lahko poleg izbranega sadu tvojih božanskih del uživali tudi v mikavnih pomenkih.⁶ Nedavno sem okusil enega od njih v latinskih vrčih, ki so mi jih prinesli;⁷ in ob tem sem jasno začutil, da krepak in okreten duh zmore vse. Torej: čeprav Seneka piše, da je Ciceron v poeziji izgubil vso govorniško spretnost in je Vergilija njegova božanska nadarjenost v prozi zapustila⁸ – prvi od njiju je tvoja dela pogosto razlagal,⁹ drugi jih je še pogostejše posnemal, oba pa sta oba vodnika v latinski govorniški umetnosti –, pa mislim, da to velja le, če vsakega od njiju primerjamo z njim samim, in ne s kom drugim: vsak od njiju zaostaja le za samim sabo in le samemu sebi ni kos. Sicer pa sem prebral nekaj Ciceronovih verzov, ki niso bili prav nič nerodni, in prav tako nekaj Vergilijevih pisem v prozi, ki nikakor niso bila brez očarljivosti.

In prav to zdaj izkušam tudi pri tebi: četudi je tvoje najpomembnejše in osnovno delo pesem; četudi sem po zgledu Hieronima, ki je med našimi slovel po jezikovnem znanju, nekoč zapisal, da se mi ne le v dobesednem prevodu v naš jezik, temveč tudi v svojem lastnem v razvezani besedi zdiš, kot bi iz najokretnejšega pesnika sprevrgel v takega, ki komaj še zna govoriti; mi zdaj vendarle ugajaš, ne le v latinščini, temveč celo v prozi, kar me izredno čudi.¹⁰

5 Gre za skrajšano latinsko verzijo *Iliade*, t.i. *Ilias Latina*, ki je nastala sredi 1. stol. n. št. in je bila v srednjem veku nadvse priljubljena.

6 »Ut non modo divinatorum fructu operum eximio, sed tuarum quoque confabulationum illecebris perfruamur.« *Confabulatio* je db. kramljanje. Morda Petrarka s tem misli na ostala (krajša) dela, ki so jih v njegovem času pripisovali Homerju, npr. Homerske himne in *Batrahomihomahija*.

7 Besedilo se morda še vedno nanaša na *confubulationes*, ki so omenjene prej ali pa so mišljeni prvi latinski prevodi *Iliade*, ki jih je Petrarka dobil od Leonzia Pilata v Padovi. Leonzio je nato prevod je dokončal v Firencah, kjer je na Boccacciovo vabilo poučeval grščino.

8 Sen., *Contr.* 3, praef. 8: »Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit, Vergilium illa felicitas ingenii [sui] oratione soluta reliquit.« Ciceronova pesniška produkcija je razen fragmentov izgubljena, a morda so slednji Petrarko dosegli posredno. Kaj naj bi bila »Vergilijeva pisma«, ki jih Petrarka omenja v nadaljevanju, ni znano, morda pa gre za Vergilijevo pismo Avgustu, o katerem poroča Makrobij, *Sat.* 1.24.11. Prav tako bi bilo mogoče, da bi Petrarka zmotno mislil na delo *Epistolae* poznejšega gramatika Vergilija Marona iz Toulousa, ki je živel v 7. stol.n.št.

9 Ciceronove interpretacije Homerja najdemo predvsem v spisih *O naravi bogov* in v *Pogovorih iz Tuskula*. O Vergilijevem posnemanju Homerja obsežno piše Makrobij v tretji in četrti knjigi *Saturnali*.

10 Petrarka se sklicuje na predgovor Hieronimovega prevoda Evzebijeve *Kronike*. V *Var.* 25 Boccacci opisuje svoj dvom, da je mogoče Homerja stilistično zadovoljivo prevajati v latinščino ali celo prozno parafrazirati v grščini. Leonzio je *Iliado* v latinščino namreč prevajal prozno, šlo je za precej dobesedno parafraziranje predvsem za šolski namen, in Petrarka se je nad prevodom hudo zgražal tudi v *De ignorantia*. Res pa se sicer Petrarka že proti koncu istega pisma Boccacciu popravi in reče, da bo vesel kakšnega koli prevoda v latinščino: »kot izstradani ne čuti potrebe po izvrstnih jedeh, temveč je vesel vsakršnega živeža.«

Vse to sem najprej navedel, da ne bi koga vznemirilo, ker sem z Vergilijem govoril v verzih,¹¹ s tabo pa v prozi; njega sem namreč jaz nagovoril, tebi pa le odgovarjam;¹² in zato sem tam uporabil način, ki nama je skupen, tu pa ne tvojega starodavnega sloga, temveč tisti novi slog, v katerem si mi sam pisal in je zame vsakdanji, ti pa ga verjetno nisi vajen. A zakaj bi trdil, da se s kom od vaju »pogovarjam«? Kar koli kdo reče vama, je zgolj žlobudranje. Predaleč nas presegata in previsoko nad človeškim sta; vajini glavi se že dvigujeta v oblake. A kot otročiču mi ugaja, ko bebljam z izkušenimi vzgojitelji.¹³ Toda dovolj o stilu, naj preidem k stvari.

Pritožuješ se nad tem in onim, čeprav bi se lahko povsem upravičeno pritoževal skoraj nad vsem. Kajti: kaj v človeškem življenju pa si ne zasluži tožbe? Res pa je, da tedaj, ko pritožbe začno postajati brezplodne, na neki način [tudi] izgubijo upravičenost; ne, ker bi jim umanjalo pravičnih razlogov, temveč ker nimajo učinka, ki je v tem, da z obsojanjem preteklosti skrbijo za sedanjost in mislijo na prihodnost. Ker pa včasih vendar razbremenijo potrtega duha, jih vseeno ne bi smeli imeti za povsem nesmiselne. V tebi, o vzvišeni človek, torej kar prekipeva od njih, in stkal si jih v dolgo, res dolgo pismo – a naj bo še tako dolgo, sem si vendar želel, da bi bilo še daljše. Saj se nam prav nič ne more zdeti predolgo, če ni dolgočasno. A naj naj ti zdaj razgrnem posamezne zadeve, kot bom najbolje znal. Poln hrepenenja po znanju in učenju sem se neverjetno razveselil vsega, kar si zapisal o svojih učiteljih; priznam, da so mi bili prej nepoznani; zdaj pa jih bom zaradi tako izrednega učenca nadvse spoštoval. Nič manj tudi tega, kar si zapisal o izvoru poezije, iščoč, kar je mogoče daleč v preteklost, in o starodavnih častilcih muz, h katerim poleg znanih prebivalcev Helikona šteješ tudi Agenorovega sina Kadma in nekega Herkula, za katerega ne vem, če ni Alkid;¹⁴ in tistega [kar si zapisal] o svoji domovini, ki je pri nas zaradi množice različnih mnenj kot zavita v meglo, vidim pa, da tudi pri vas glede nje ni veliko jasnega; nadalje [tistega o] svojih študijskih popotovanjih v Kartagino in Egipt,¹⁵ kamor so nekaj stoletij za tabo potovali slavni filozofi, Pitagora, Platon in preučeni starec Solon, atenski zakonodajalec, na stara leta pa častilec Pierid,¹⁶ ki te je

11 Glej pismo Vergiliju *Fam.* 24.11.

12 Pismo Homerju je edino pismo, ki je oblikovano kot odgovor. V kolikor je »Homerjevo« pismo resnično obstajalo, ga je verjetno spisal nekdo iz kroga Petrarkovih bližnjih prijateljev. Prim. Fantham, *Francesco Petrarca: Selected Letters* (Cambridge: Harvard UP, 2017), 692.

13 *Velut infanti*. *Infans* etimološko pomeni otroka, ki se še ni naučil govoriti, kar je v slovenščino težko zadovoljivo prenesti.

14 Ta nabor verjetno izhaja iz poročil Leonzia Pilata in je precej netočen, neke vrste kombinacija zgodovine in mitologije. Na Helikonu sicer bivajo le Apolon in Muze, Kadmus je bil starodavni mitski kralj, ki je iz Kartagine prišel v Grčijo in naj bi izumil alfabet, Herkul pa naj bi se glasbe in poezije skušal naučiti od mitskega pesnika Lina.

15 Antični biografi so kot pojasnilo za Homerjevo obširno znanje navajali številna potovanja. O Platonovih potovanjih in potovanjih Pitagore s Samosa je Petrarka lahko bral pri Valeriju Maksimu (8.7. dod. 2–3) in Ciceronu, *De fin.* 5.29.87.

16 O tem Petrarka piše v *Fam.* 20.4.8. Solon naj bi bil strasten zbiralec Homerjevih besedil, njegova lastna poezija pa je bila večinoma vezana na politične teme. Platon navaja, da bi si Solon Homerja zlahka presegel, če bi poezija postala njegova glavna zaposlitev (*Tim.* 21c).

za časa življenja občudoval, po smrti pa, menim, postal tvoj tesen prijatelj. In naposled [si navedel] še število svojih knjig, ki so celo Italijanom, tvojim najbližjim sosedom, večinoma neznane.¹⁷ Ti barbari pa, ki obdajajo nas in vas – o ko bi nas od njih ne ločile le visoke Alpe, ampak vse morje, do koderkoli se razteza – pa so komaj slišali za tvoje ime, kaj šele za knjige! Tako lahko vidiš, kako neznatna je ta [tostranska] človeška slava, po kateri tako koprneče vzdihujemo.

Vsem tem sladkostim pa si primešal pregrenko vest o izgubi tvojih knjig. Gorje, trikrat gorje in še in še gorje; koliko reči premine! Še huje, kako malo ostane od vsega, kar pod spremenljivim soncem stke naša slepa prizadevnost! O, človeška naprezanja in skrbi,¹⁸ o, kratki, vselej izgubljeni čas, o, prazna, ničeva ošabnost! Kdo sploh smo, kaj počnemo, na kaj sploh upamo? Kdo bi še zaupal tej negotovi luči? Najvišje sonce besedne umetnosti je mrknilo. Kdo bi si še drznil tožiti, če se je izgubilo karkoli njegovega; kdo priseči, da bo sploh kaj ostalo za vsemi njegovimi prizadevanji? Izgubilo se je marsikaj, kar so porodile Homerjeve prečute noči; ne toliko za nas – nihče namreč ne izgubi, česar ni imel – kakor za Grke, ki so nas kot v želji, da za nami ne bi v ničemer zaostali, presegli celo v malomarnosti glede književnih del in poleg mnogih Homerjevih knjig zapravili tudi številne žarke druge svojih dveh luči;¹⁹ in tako niso vredni, da bi se v sedanji slepoti bahali z bliščem, ki so ga posedovali nekoč.

Kar si zapisal o svoji smrti, me je vznemirilo, in med branjem sem postal negotov. Čeprav se je namreč tista zgodba o tvoji smrti razširila tudi med nami in sem skladno z njo neke drugje pisal tudi sam,²⁰ a ne brez določenih zadržkov, me je vseeno razveselila in, če dovoliš, me še vedno veseli imeti o tebi kot tudi o Sofoklu tako visoko mnenje: najhujši vrtinci duševnih strasti, pobitost in radost, nimajo tolikšne moči nad tako božanskimi duhovi.²¹ O Filemonovi smrti, ki naj bi bila menda smešna, če gre verjeti govoric, pa sem naposled izvedel resnejšo in bolj verjetno različico: ni izdihnil od krohota, kot smo imeli navado govoriti, temveč zaradi izrednega napora najgloblje kontemplacije.²² A

17 Homer naj bi po grških virih napisal trinajst knjig, kar navaja tudi Boccaccio v komentarju k *Božanski komediji*.

18 *O labores curasque hominum* [...]. Prim. Dante, *Par.* 11.1: *O insensate cure de' mortali*.

19 Kdo naj bi bil drugo grško sonce, ni povsem jasno. Novejši komentatorji večinoma sklepajo, da gre za Platona, ki ga je Petrarka pogosto omenjal ob Homerju s prisposodobno luči. Prim. *Fam.* 18.11.1; 19.17.12; 22.10.6; 5.1.3, nekateri pa sodijo, da gre morda za Hezioda, glej U. Dotti, *Le familiari* 5 (Torino: Aragno, 2004–2009), 3593, op. 25.

20 *De rem.* 1. 64; *Var.* 32; *Epist.* 2.14.161–63.

21 Val. Max. 9.12, tuja dodatka 3 in 5. Homer naj bi umrl na otoku Iosu od žalosti, ker ni mogel razvozlati uganke, kako ujeti uš, ki so mu jo nastavili ribiči. Sofokles naj bi umrl od veselja po zmagi na pesniškem tekmovanju, potem ko je bil dolgo zaskrbljen zaradi negotovega izida glasovanja. O nenavadnih smrtih osebnosti iz antike je krožilo mnogo zgodb in predstavljamo si lahko, da bi Petrarkov fiktivni dopisovalec navedel novo verzijo.

22 Ibid. 9.12.6. Filemon, Menandrov sodobnik in tekmeč, ki naj bi po enem izmed virov umrl zaradi smeha. Petrarka pa se sklicuje na Apuleja, ki poroča o Filemonovi veličastni smrti s knjigo v roki med poglobljeno meditacijo prebranega (*Florida* 16). Petrarka je kodeks tudi sam

naj se vrnem samo k tebi in tvoji usodi, nad katero si se s tolikšno grenkobo tako obširno pritoževal. Toda pomiri se, rotim te! in to boš zagotovo storil, prepričan sem, ko se otreseš strasti in se vrneš k sebi.

Veliko se pritožuješ nad posnemovalci, veliko nad nehvaležneži, veliko nad nevednimi posmehljivci; in zagotovo nad vsemi upravičeno, če bi to trpel edino ti in bi te ne pestilo, kar je splošno človeško in celo povsem običajno. Tako pa se moraš pomiriti, kajti čeprav priznam, da si med vsemi temi največji, vendarle nisi edini.²³ Dalje pa, kaj bi govoril o posnemanju? Ko si se zavedel višav, kamor so te ponesle peruti tvojega duha, bi lahko zaslutil, da ti posnemovalcev ne bo nikoli manjkalo; veselil se tega, da si te marsikdo želi posnemati, uspe pa le redkim. Zakaj se torej ne radostiš, ti, za vekomaj gotov svojega prvenstva, ko pa se jaz, zadnji med smrtniki, veselim – pa ne le veselim, celo baham se –, če se naposled komu (če je vendarle kdo tak) zdim vreden, da bi me posnemal in mi sledil; in še bolj se bom veselil, če me bo kdo od posnemovalcev presegel. Ne tistega tvojega Apolona, temveč svojega pravega Boga ustvarjalnosti rotim, naj mi kdorkoli, ki bi se mu zdel vreden posnemanja, čim lažje sledi, me ujame in me prehit. Imel bi se za srečnega in zaslužnega, če bi opazil, da imam med prijatelji – kajti le kdor ljubi, lahko posnema – veliko enakovrednih; in še toliko bolj bi me osrečilo, če bi spoznal, da so boljši in so iz posnemovalcev postali zmagovalci. Če si namreč že meseni oče želi, da bi ga sin presegel, po čem naj hrepeni duhovni oče? Ti pa, ki nimaš strahu, da bi te kdo presegel in porazil, posnemovalce spokojno prenašaj, čeprav se v *Saturnalijah*²⁴ vleče spor, komu »gre palmova vejica« v tekmi med tabo in tistim Vergilijem, nad katerim se sploh hudo pritožuješ in glede katerega nekateri od naših niso prepričani, komu od vaju pripada zmaga, spet drugi pa jo z vso gotovostjo pripisujejo njemu. Tega ne dodajam toliko, ker bi se s katero od strani strinjal ali ji nasprotoval, temveč da bi se ti zavedel, kakšna in kako raznolika mnenja so imeli o tebi tisti za tabo. Hkrati pa me je to opomnilo, naj, preden nadaljujem, pri tebi, o, vzvišeni vodnik, opravičim prav Vergilija, čigar »dušo, najčistejšo med vsemi, je vzela zemlja«, kakor pravi Horacij.²⁵

Resnično, kar si navedel o njegovem posnemanju, ni le resnično, ampak tudi splošno znano, kot tudi marsikaj drugega, o čemer si – iz spoštovanja

posedoval in v njegovi kopiji najdemo marginalni pripis: »Mors Philemonis aliquanto pulcrior quam narret eam Valerius vel ego ipse, illum in epystola quadam et opinionem publicam secutus.« (Vat. lat. 2193, f 22r.)

23 Tu in tudi pozneje se Petrarca najverjetneje sklicuje na Donata, *Vita Verg.* 43: »Obtrectatores Vergilio numquam defuerunt [...] Homero quidem.«

24 Tretja in četrta knjiga Makrobijevih *Saturnalij* govorita o Vergilijevem poznavanju verskih zadev, besedni spretnosti in o njegovem dolgu grškim in predhodnim latinskim pesnikom. Makrobij navaja odlomke, ki jih je Vergilij vzel iz Homerja, in zagovarja njegovo premoč nad grškim poetom (*Sat.* 5.11). Negotovost glede zmagovalne palmove vejice odmeva tudi pri Juvenalu, *Sat.* 11.180–81.

25 Hor. *Sat.* 1.5.40–42.: »[...] animae, qualis neque candidiores / terra tulit neque quis me sit devinctior alter,« oz.: »Na svetu vsem pač ne dobóš čistejših duš in boljših mož [...]« (prev. A. Sovre).

ali skromnosti – molčal; in vse to je po vrsti zapisano prav v *Saturnalijah*, čeprav je prav tam naveden tudi njegov duhoviti odgovor. Ko so ga zavistneži napadli, da ti je ukradel verze, je odgovoril, da mora imeti človek tudi za krajo Herkulove gorjače silne moči,²⁶ in zagotovo ti ne uide bodica, ki se skriva v njegovi šali. A da ne bom obtoževal, kogar naj bi zagovarjal, kot počno številni: odkrito priznavam vse, kar praviš, ne morem pa poslušati na obe ušesi tvojih pritožb,²⁷ da ves obložen in okrašen s tem, kar ti je uplenil, prav nikjer ne omenja tvojega imena; medtem ko se je Lukan, kot pravilno navajaš, s hvaležnim pričevanjem spomnil »časti smirnskega poeta«.²⁸ To tvojo tožbo bi rad še podprl: tudi Flak se te je pogosto spomnil, vedno z največjim spoštovanjem; nekje ti daje prednost celo pred filozofi, spet drugje pa ti je med pesniki namenil »najvišji prestol«.²⁹ Tudi Nazon, Juvenal in Stacij se te spominjajo.³⁰ A čemu naj [ti] omenjam njih, ki te omenjajo? Skoraj nihče od naših te ni pozabil. »Zakaj torej?« boš vprašal, »moram trpeti, da mi je med vsemi najbolj nehvaležen ravno on, ki bi mi hvaležnost še posebej dolgoval?«

Preden odgovorim, pa bom k tvojim tožbam še nekaj dodal. Da ne bo morda kdo mislil, da je bil do vseh tako ošaben: vsekakor je večkrat omenil tudi Muzaja, Lina in Orfeja in – to je znak še večje ponižnosti – še Hezioda iz Askre in Teokrita iz Sirakuz;³¹ končno pa ne zamolči niti Vara ne Gala ne drugih svojih sodobnikov, česar zagotovo ne bi storil, če bi bilo v njem količ kaj zavisti.³² Torej? Se ti zdi, da sem dovolj povečal težo pritožbe, ki naj bi jo ublažil ali celo odpravil? Zagotovo, tudi če ne rečem ničesar več. A premislek mora biti skrben in karkoli počneš, je treba skrbno preudariti, še posebej pa,

26 *Sat.* 5.3.16. Prim. *Fam.* 22.2.27: »verum intellecturos facilius esse Herculi clavam quam Homero versum subripere«. Petrarca zanimivo ne povzema iz *Saturnalij*, temveč sledi Hieronimu: »[...] magnarum esse virium clavam Herculi extorquere de manu« (*Praefatio lib. hebr. quæst. in Genesim*, Migne, Vol. XXIII, col. 983). V Hieronimovi različici Vergilij duhovito priznava izposojanje od Homerja, medtem ko Makrobijeva verzija raje vzporeja dve sami po sebi nemogoči dejanji, s čimer je poudarjena Vergilijeva nedolžnost. Prim. Duane Reed Stuart, »The Sources and the Extent of Petrarch's Knowledge of the Life of Vergil«, *CPh* 12.4 (1917), 365–404.

27 »Neque ideo querelam tuam totis auribus accipio.« V slovenščini dobeseden prevod te fraze sicer zveni precej tuje, a žal ne poznamo ustreznice, ki bi siceršnji pomen, »poslušati brez pridržkov«, prenesla na podoben način.

28 *Luc.* 9.980–86.

29 *Hor. Epist.* 1.2.1–4: »Troiani belli scriptorem, Maxime Lolli, / dum tu declamas Romae, Praeneste relegi; / qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non, / plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit« oz. »[K]ak večno modri pevec / vojské trojanske bolje in jasneje / ko Krantor in Krizip учи« (prev. A. Sovre) in *Carm.* 4.9–6.

30 Le nekaj mest, kjer omenjeni avtorji v svoja dela vpletejo Homerja oz. njegove like: *Ov. Am.* 1.8.61, *Ars* 2.109; *Iuv. Sat.* 10.246; *Stat. Ach.* 1.3–4.

31 Muzaj se pojavi v *Eneidi* 6.667. Lin in Orfej se skupaj pojavita npr. v *Ecl.* 4.55–57: »Orfej Tračan in Linos tedaj me ne zmagata v pesmi, / naj še tako jima mati in oče stojita ob strani: / Orfeju Muza Kaliopa, Linu prelepi Apolon.« (prev. M. Marinčič), Orfej pa še v *Eneidi* 6.118 in *Georg.* 4.454, 494, 545, 553. Teokrita Vergilij omeni v *Ecl.* 6.1, Hezioda pa v *Georg.* 2.176 kot »starca iz Askre«, čigar piščal Linus predaja Galu, in *Ecl.* 6.70. Oba pesnika Vergilij slavi kot svoja vodnika, vsakega v eni od zvrsti pesništva.

32 Vergilij svojega prijatelja Gala slavi predvsem v 6. in 10., Varija pa v 9. eklogi.

kadar presojaš. In ker si je Vergilij Teokrita izbral za vodnika v *Bukolikah* in Hezioda v *Georgikah*, ju je seveda na primernih mestih vpletel v besedilo. »In zakaj mene, tretjega vodnika v herojski pesnitvi, ni imenoval prav nikjer v svojem delu?« Omenil bi te bil, verjemi mi, on, najmilejši in najskromnejši med smrtniki – on, ki o njem beremo, da je »v vsem živel neoporečno«³³ – če mu tega ne bi preprečila neusmiljena smrt.

Že res, da je druge omenil, kjer je tako nanoslo in kjer je bilo primerno; zate pa, ki ti je veliko več dolgoval, je namesto naključne omembe hranil točno določeno in natanko premišljeno mesto. In katero misliš, če ne ravno tisto, ki je najimenitnejše in med vsemi najbolj vidno? Čakal je na konec svojega izrednega dela, da bi te tam kot vodnika povzdignil med zvezde in bi se tvoje ime razleglo v njegovih verzih z višav. Kje si namreč vodnik bolj zasluži hvalo, kakor ob koncu poti? Veliko razlogov imaš torej, da se še kako upravičeno pritožuješ nad [njegovo] prerano smrtjo, in s teboj je vsa Italija – toda nobenega, da bi se nad prijateljem! Da je res tako, lahko razbereš iz podobnega primera, ki je bližji našemu času. Kot je on posnemal tebe, je tisti Pampinij Stacij,³⁴ ki sem ga slučajno omenil zgoraj, posnemal njega. Ta mož, ki je slovel po nadarjenosti in izjemni značajski uglaženosti, a vendar je šele na koncu pesniškega popotovanja jasno imenoval svojega vodnika; in čeprav je na nekem drugem mestu skrivaj navrgel, da ga nikakor ne dosega v slogu, je vendar šele tam odkrito poplačal dolg svoje hvaležnosti *Eneidi*.³⁵ Če bi ga prehitela smrt, bi bil tudi on zamolčal Vergilija, kot je on tebe. Naj te to prepriča v moje besede. Kajti zagotovo je tako, razen če me občutek vara; in četudi bi bilo morda drugače, je treba v negotovosti vseeno dati prednost bolj naklonjeni sodbi. Toliko torej v zagovor Vergilijevih velikih del; če pa si ogledaš tiste njegove prve knjižice iz mladosti, ki jim pravijo *Mladostne igrarije*,³⁶ boš svoje ime tam vsekakor našel.

Ostane mi še, da se dotaknem še drobcev pritožb, ki si jih raztresel po celotnem pismu.³⁷ Boli te, ker so te posnemovalci raztrgali na kosce. Moralo je biti tako, saj ni mogel nihče v vsej polnosti [slediti] tvojemu geniju. Jeziš se, ker te napadajo, odeti v plen, ki so ti ga iztrgali. Tako je ponavadi; kajti zares

33 Iz Servijevega kratkega zapisa o Vergilijevem življenju ad *Aen.* 1.8.

34 Glej zgoraj, kjer Petrarka našteva pesnike, ki omenjajo Homerja v svojih delih. Petrarka Stacija napačno imenuje Pampinius namesto Papinius.

35 Prim. *Theb.* 10.445–46. Stacij se v resnici pokloni Vergiliju šele v zaključnih verzih *Tebaide*, s svarilom, naj nikakor ne skuša božanske *Eneide*: »Dolgo mi živi; a ne skušaj v tekmo božanske Eneide, temveč ji od daleč sledi in vselej obožuj njene stopinje.« *Theb.* 12.816–817. O Stacijevi kanonizaciji Vergilija in kultu inferiornosti srebrne dobe glej Marinčič, »Grška mitologija pri Staciju: Dante, Harold Bloom in meje politične psihologije«, *Keria* 12.1 (2010): 189–215, od koder je povzet tudi prevod Stacijevih verzov.

36 *Iuveniles Ludi*. Pod tem imenom je bila v Petrarkovem času znana Vergiliju pripisana zbirka *Appendix Vergiliana*, ki je poleg nekaj kratkih pesmi zajemala tudi miniaturni ep *Ciris* oz. *Čaplja*, ki Homerja omenja v 65. verz.

37 *Per totum epystole tue corpus*. Slednje si lahko razložimo, češ da pisec fiktivnega pisma najprej strnjeno našteje zgoraj obravnavane teme, medtem ko je pismo vsepovprek prepleteno tudi s posameznimi drobnejšimi tožbami.

nehvaležen je lahko samo tisti, ki mu je bila izkazana velika usluga. Žalosti te, ker tvoje ime, ki so ga nekdani pravniki in zdravniki tako poveljevali,³⁸ zdaj njihovi nasledniki prezirajo, in ne razumeš, zakaj; ti sedanjí so povsem drugačni od tedanjih; kajti če bi jim bili podobni, bi ljubili in poveljevali podobne stvari. A naj jeza popusti, popusti naj bolečina, naj vstane najsvetlejšé upanje! Med prvine krepostnega duha sodi, da zbujajo odpor v podležih in nevednih, obličje tvojega duha pa se lesketa presvetlo, da bi krmežljave oči lahko prenesle njegov sijaj. Doletela te je enaka usoda kakor sonce: če se mu slabotne oči in nočne ptice izogibajo, mu to nikakor ni v sramoto, temveč mu prinaša najodličnejšo čast. Za starodavne in za tiste sodobnike, v katerih še tli vsaj iskrica nekdanjega daru, nisi zgolj posvečeni filozof, kot praviš sam, temveč si, kot sem rekel jaz, večji od filozofov in bolj vzvišen od njih, saj si lepoto filozofije ovil v prefinjeno tančico in jo umetelno okrasil.³⁹ Kakšno mnenje imajo o tebi tiste človeške spake, pa se te ne tiče – ali pač, še kako se te tiče: ne ugajati takšnim, pomeni prvi korak na poti k slavi, drugega pa to, da jim ostaneš nepoznan – in tega si moraš želeti. Rotim te, odloži že tesnobno skrb in žalost ter se vrni na poljane Elizija, na svoj dom, ki ti pripada od davnine, od koder so te, kot praviš, pognale takšne neumnosti. Ne spodobi se, da bi modrijanu duha zlomilo zasramovanje bedakov; kje bi bila sicer mera in konec njihovega zla, ko je vendar res, kar pravi hebrejski modrec, namreč, da je »število neumnih neskončno,«⁴⁰ in vsepovsod vasi, hiše in ulice pritrjujejo, da ni večje resnice, kot je ta?

Ena tvojih najhujših pritožb pa je v mojih ušesih res zvenela bolj kot šala, in sicer precej posrečena – tudi sladkost ima pač grenak okus, če je grenkoba v ustih in želodcu – a ti pač jočeš, ko bi se moral se smejati; praviš torej, da te je najin skupni prijatelj, ki ga imaš ti za Tesalca, jaz pa za Bizantinca, primoral oditi na tuje, za cvetoče obzidje mojih rodni Firenc,⁴¹ ali, če ti je ljubše, te pogнал v izgnanstvo.⁴² A prepričan si lahko, da je to storil in še vedno počne v najzvestejši ljubezni do tebe; in prav zato postaja čedalje ljubši vsem prijateljem tvojega imena, ki so redki, a nekaj jih vendar še živi. Glej torej, da ne boš po krivici gorel v jezi nanj, ki smo mu vsi, ki te ljubimo, tudi v tvojem imenu hvaležni, da te nekoč privede nazaj, tebe, ki si bil iztrgan nam in avzonijskim

38 Na Homerja so se namreč v antiki sklicevala tudi medicinska in pravna besedila.

39 Že prastaro idejo, da Homer ovija resnico v meglico poezije, *sub poetico nube*, je humanistom najbolj približal Makrobijev komentar k *Scipionovim sanjam* 2.10.11. Bogato okrašeni plašč oz. tančica je tudi Petrarkova stalna alegorija, s katero zaznamuje posvečeno vlogo pesnika.

40 *Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus*. Prid 1,15.

41 *Intra florentes patrie mee muros*. Petrarka se poigra z rimskim imenom za Firence, *Florentia*, torej »cvetoč«.

42 Petrarka ponovno piše o Leonziu Pilatu, ki se je na Boccacciovo povabilo spomladi 1359 preselil iz Padove v Firence in tam nadaljeval s prevajanjem *Iliade* in *Odiseje* (kar fiktivni Homer opisuje kot tujstvo oz. izgnanstvo). Čeprav je Leonzio trdil, da prihaja iz Tesalije, je, kot omenjeno, izhajal iz Kalabrije. Morda ga Petrarka prav zato imenuje Bizantinca, saj so grško govoreče skupnosti v Kalabriji izhajale iz časa bizantinske vladavine na jugu Italije.

muzam, če mu bo usoda vsaj malo naklonjena. Ne čudi se več, da so dolina Fiesole in bregovi Arna porodili samo tri tvoje prijatelje.⁴³ To je dovolj, to je ogromno, kajti tri pierejske duše so več, kot sem upal, da bom našel v tej deželi, ki ji je mar samo dobiček. Pa vendar, nikar ne obupuj! Mesto je veliko in polno ljudi, če boš iskal, boš našel četrtega,⁴⁴ dodal pa bom še petega, in to zasluženo, saj je bil okronan s penejskim ali alfejeskim lovrom, a nam ga je, ne vem kako, ugrabil čezalpski Babilon.⁴⁵ Mar se ti zdi pet takšnih mož, zbranih ob istem času v istem mestu, malo? Išči drugje. Tista tvoja Bologna, po kateri vzdihuješ, je sicer velikodušna rejnica študijev, a četudi jo do temeljev pretreseš, premore le enega,⁴⁶ Verona dva,⁴⁷ Sulmona enega⁴⁸ in enega Mantova – če ga nebo še ni ugrabilo zemlji.⁴⁹ Zapustil je namreč tvoje prapore in prebegnil k Ptolemajevim. In, osupljivo, celo sam Rim, središče sveta, je tako izčrpan, da tam najdeš zgolj enega samega izmed takih mož.⁵⁰ Perugia je rodila enega in iz njega bi še kaj nastalo, če se ne bi zanemaril. A ni zapustil le Parnasa, temveč tudi Apenine in Alpe, in se zdaj, starec, potepa po Španiji in s peresom orje po donosnejših papirjih.⁵¹ Druga mesta so rodila druge, a vsi, ki sem jih poznal, so zapustili to minljivo domovanje in se zgrnili onstran, v tisto vsem skupno mesto večnosti.

Vidiš torej, kaj želim: ne toži več, ker te je najin prijatelj privedel v deželo, kjer tvoji prijatelji in občudovalci prebivajo danes; čeprav so redki, jih je zagotovo več kot kjerkoli drugje. Mar ne veš, kako redki so bili pri vas možje te vrste? Če se ne motim, je v naši dobi najin prijatelj edini v celi Grčiji.⁵² Nedav-

43 Opisana je lega Firenc, med Arnom in rimsko kolonijo Fiesole. Tri florentinske muzam naklonjene duše, *tres Pyeros spiritus*, ki jim je drag Homer in si torej prizadevajo za učenje grščine, so najverjetneje Boccaccio in Domenico Silvestri (ki je grščino učil za Leonziem Pilatom) in Domenico Bandini. Tatti, 697 n. 35. Nemški komentar omenja tudi Lapa da Castiglionchio.

44 Četrtri Homerjev prijatelj je najverjetneje Francesco Nelli, ki se je 1360 še nahajal v Firencah.

45 Peti Homerjev prijatelj je Zanobi da Strada, ki ga je Karel IV. kronal s pesniškim vencem v Pisi 1355 in se je zatem preselil v Avignon, v Petrarkovih pismih tipično imenovan za Babilon. *Peneia seu Alpheia laureus*: Peneia aludira na Dafninino preobrazbo v lovrovo drevo, posvečeno Apolonu oz. na njenega očeta Peneja. Poimenovanje *Alpheia* pa izhaja iz zgodbe o nastanku Pise, ki naj bi jo ustanovili kolonialisti iz grške Pise (Elida, zahodni Peloponez), kjer teče reka Alfej.

46 Verjetno Pietro da Moglio, ki ga imajo nekateri tudi za možnega avtorja »Homerjevega« pisma.

47 Verjetno znani jurist in politik Guglielmo da Pastrengo in gramatik ter pesnik Rainaldo Cavalchini, ki sta v tem času tudi poučevala Petrarkovega sina.

48 Najverjetneje Barbato (da Sulmona), ki je v tem času živel na neapeljskem dvoru. Ohranjenih je 22 pisem, ki jih je Petrarka naslovil nanj in nasploh je njuna korespondenca precej podrobno raziskana. Barbato je tudi zvesto prepisoval in širil Petrarkova dela, med drugim tudi Afriko.

49 Homerjev prijatelj iz Mantove, ki je študij literature zamenjal za astronomijo, še ni bil identificiran. Izraz *signa* je mišljen večpomensko, tako v smislu bojnih znamenj kot zvezdnih konstelacij.

50 Lelio di Pietro Stefano dei Tosetti.

51 Tudi ta izgubljeni Homerjev prijatelj ni identificiran. S podobno posmehljivim opisom Petrarka ponavadi zaznamuje juriste.

52 Leonzio Pilato.

no je živel še eden, moj učitelj; a je preminil, prav ko je v meni obudil radostno upanje, in me tako zapustil že, ko sem še sesal mleko učenosti. Pravzaprav pa me je zapustil že prej, saj je odšel, ko sem mu v misli bolj na njegovo kot svoje lastno dobro, pomagal, da je napredoval v škofa.⁵³

Ker je tako, kot je, potrpi, če imaš pač tako malo prijateljev, in odpusti, kar si bil odpustil razcvetajoči se dobi, tudi tej, ki se že klone od starosti. Že včasih je le malokdo cenil pravične študije, zdaj je takšnih še manj in domnevam, da kmalu več ne bo nikogar. Drži se jih željno, dokler je še mogoče, in nikar ne razmišljaj o tem, da bi strugo našega potoka zamenjal za veletok.⁵⁴ Nisi namreč mornar niti ribič, in kaj šele, če je res, kar pravijo (čeprav si tega ne želim): namreč, da ti pogovor s temi ljudmi (tj. ribiči) ni preveč prijal.⁵⁵ Ugajala sta ti drobna Kastalija in nizki Helikon,⁵⁶ morda pa ti bodo ugajali tudi Arno in naši griči, polni vrelcev žlahtnega navdiha, krog katerih gnezdiyo sladko gostoleče Filomele.⁵⁷ Priznam, res jih je bolj malo, a kot sem rekel, če se razgledaš okoli sebe, pa še malo dlje, jih boš pravzaprav opazil veliko. Kaj pa pričakuješ, da boš poleg njih našel med ljudstvom? Mikalce, tkalce in kovače, da ne govorim o sleparjih, pobiralcih davkov, tatovih vsake vrste in tisočeri drugih oblikah prevar, in – kjer prevar nikdar ne manjka – o strankarskih sporih, tesnobni in ničevi kupčevalski pogoltnosti in o vsem smrdljivem drožju praktičnih veščin? Sredi vsega tega ohrani pokončnost, kot orel, kadar ga zasmehujejo sove, ali kot lev, ki ga sramotijo opice, rekoč, kar je izrekel Enij, tako zelo manjši pesnik od tebe: »Jaz pa se živ spreletavam med usti *učenih* mož.«⁵⁸ Naj neuka usta prežvekujejo svojo nevednost in neslane čenče – kaj ti mar, če te ne poznajo ali se ti posmehujejo, ko pa je njihova hvala le častna oblika sramotenja?

Naj naposled spregovorim še o sebi, saj po starosti in nadarjenosti sodim na poslednje mesto. Zaradi vseh okoliščin, ki si jih opisal, me prosiš za pomoč. O, kruta in neusmiljena usoda! Ko bi ti le lahko pomagal! Ko bi bil lahko v oporo tako izrednemu človeku, bi si za vekomaj prislužil čast, večjo od vseh imenovanj, ki sem jih pridobil ali nanje upal. Kajti pri Kristusu, božanstvu, ki ti ni poznano, prisežem, da razen vdanega sočutja in ponižnega nasveta nimam prav ničesar, s čimer ti bil lahko v pomoč. Kaj lahko vendar ponudim drugemu, če niti zase ne morem ničesar storiti? Morda nisi slišal, da so zgoli

53 Petrarka govori o svojem prvem učitelju grščine Barlaamu. Barlaam je odšel iz Firenc in prevzel škofijo na jugu Italije; za to funkcijo ga je predlagal Petrarka.

54 Metafora se nanaša na Arno (in s tem Firence) in večjo Rono (in s tem Avignon). Petrarka je namreč vztrajal, naj prevajanje poteka v Firencah, prim. Boccaccio, *Geneal.* 15.7.

55 Petrarka zopet aludira na anekdoto o Homerjevi smrti iz Valerija Maksima.

56 Kastalija je Muzam posvečeni studenec v bližini Delfov. Helikon s svojimi 1749 m nadmorske višine sicer ni tako nizek, a verjetno Petrarka z natančnim podatkom ni bil seznanjen.

57 Filomela je seveda prispodoba pesnika, Ov. *Met.* 6.401. Vredno je omeniti, da Petrarka neprestano namiguje na neke vrst *translatio* poezije iz Grčije predvsem v Firence.

58 Zadnja vrstica Enijevega epitafa, kot ga navaja Cicero, *Tusc.* 1.15.34.: »Volito vivus per ora virum.« Petrarka je izvirniku dodal besede v kurzivi: »*Nam* volito vivus *docta* per ora virum.« Prevod povzet po Marinčič, »Pesniška samoposvetitev«, 95.

iz zavisti tvojemu imenu skupaj s tabo raztrgali tiste, ki ti sledijo, in jih na zborovanjih blaznežev razglasili za blazne? Če je to zadelo tebe, v tvojem času in v učenjaških Atenah, kaj misliš, da se bo zgodilo z drugimi v današnjih, nasladam vdanih mestih?

Nevedno ljudstvo misli, da sem eden teh [blaznih] in sprašujem se, zakaj? Ko bi bilo vsaj res! Toda če je zavist resnična, ni pomembno, kako resničen je razlog zanjo. Zatekel si se v moj objem po uteho, o, brezobzirno sprevračanje usode! Ti, ki bi zate ne bila nobena kraljeva palača dovolj prostorna in sijajna, če bi veličina duha lahko dosegla takšne časti, kot jih dosega visoka mera posvetnega bogastva. Pa vendar ni tako, saj visoki duh prezira stolpe in sobane nevednosti in se radosti v zapuščeni koči. Kar zadeva mene, vem, da si takšnega gosta ne zaslužim; pa vendar te doma hranim v grščini in, kolikor je to mogoče, v latinščini; upam pa, da te bom kmalu imel v celoti, če bo tvoj Tesalec končal, kar je bil začel. In da boš vedel, da sem ti namenil tudi skrivnejši prostor: z največjo vnemo in najglobljim spoštovanjem sem ti pripravil hram v sami srčiki svoje duše. Na kratko, moja ljubezen žari jasneje in silneje od sonca in moje spoštovanje do tebe je večje, kot ga ima kdorkoli drug. Toliko sem mogel, moj vodnik in oče, storiti zate in to sem storil. Ne jaz ne kdorkoli drug pa te ne more odrešiti posmehovanja prostakov, ne da bi okrnil tvojo povsem edinstveno slavo; razen če bi lahko kdo ustavil to njihovo blazenje. To moč bi sicer imel Bog, a do zdaj tega še ni storil, in menim, da tudi v prihodnje ne bo.

Dolgo sem govoril, kot bi bil tu pred mano, a zdaj, ko silni val domišljije upada, dojemam, kako daleč si in bojim se, da boš tako dolgo pismo v mraku težko bral. A vidim, da si tudi ti na dolgo in široko pisal od tam. Zbogom za večno! In ko dosežeš svoje prebivališče, mi pozdravi Orfeja, Lina in Evripida in druge svoje tovariše.

Na zgornjem svetu, s kraja med bistrimi tokovi Pada, Ticina in Adde ter drugih, po katerem naj bi po mnenju nekaterih učenjakov dobil ime Milano,⁵⁹ 9. oktobra, 1360. leta zadnje dobe.⁶⁰

Anja Božič

Srednjeevropska univerza na Dunaju
bozic_anja@phd.ceu.edu

59 Petrarka ima v mislih latinsko ime za Milano, *Mediolanum*, ki najverjetneje izhaja iz *medium amnium*, sredi rek. Vir te etimologije ni znan.

60 Za velikodušno pomoč pri prevodu se – »ob koncu pesniške poti,« kot Stacij Vergiliju – zahvaljujem prof. Branetu Senegačniku.